

שׁו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 97

דיני תקיעת שופר

מצוות עשה מן התורה לשמוע קול שופר ביום ראשון של ראש השנה, שנאמר "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט א), ביום השני של ראש השנה מצוות תקיעת שופר היא מדרבנן. ראוי ונכון לכל אחד ואחד להתכונן וללמוד את הלכות תקיעת שופר, אף שעיקר ההלכות נועדו לבעל התוקע, מכל מקום ישנם הרבה הלכות מעשיות ששייכות גם לכלל הציבור, וכפי שיתבאר.

חובה קדושה על כל בעל תוקע שלוקח על עצמו להוציא את הרבים ידי חובתן ללמוד את הלכות תקיעות שופר היטב, כדי לדעת כיצד לתקוע את השברים והתרועה, מתי צריך לחזור רק על התקיעה, ומתי צריך לחזור לראש הסדר¹. וראוי ונכון ללמוד את כוונות התקיעות מהווה הקדוש².

בתקיעה אחרונה יותר משאר תקיעות ונקראת 'תקיעה גדולה', והטעם בזה כדי לערוב השטן שלא יקטר על ישראל שהולכים ואוכלים ושותים ושומים ונראים כאילו אינם יראים מהדין, לכן תוקעים בשופר שהוא מכניע את היצר, וכמו שנאמר "אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו"³, טעם נוסף, כדי לעורר הלבבות שלא ישכחו ענין השופר אחר שיוצאים מבית הכנסת ושיהיה השופר חקוק לפנייהם תמיד, כמו שנאמר "אשרי העם יודעי תרועה"⁴.

האם יש הקפדה וחשיבות שידעו השומעים את התקיעה האם היא שייכת לתשר"ת, תש"ת או תר"ת?

לכתחילה צריך לדעת להיכן שייכת כל תקיעה ותקיעה, אם לתשר"ת, תש"ת, תר"ת, ומצוי הדבר שהשומעים לא יודעים בדיוק להיכן שייכת תקיעת התוקע, האם לתקיעה שב ראש תשר"ת, או סופו, וכן בתש"ת ותר"ת, ואם כיוון שהתקיעה ששומע היא סוף תשר"ת, ובסוף גילה שהיא של תחילת תש"ת יש צד בפוסקים שלא יוצא ידי חובתו⁵, לכן העצה היא שכל אחד יסתכל בסידור בצורה מדויקת ויעקב אחר התקיעות, אך אם חושש שלא יצליח להתרכז רצוי שיכוון בליבו קודם התקיעות שכוונתו לצאת בתקיעות על דעת וכוונת הבעל תוקע, ובוזר יוצא ידי חובה לדברי הכל⁶.

מהו שיעור משך זמן התקיעה, השברים והתרועה?

למדו חז"ל ששיעור התקיעה היא כשיעור התרועה ושיעור התרועה היא כשלוש יבבות⁷.

ונחלקו הראשונים בשיעור 'יבבה': יש אומרים ששיעור היבבה הוא כוח אחד (היינו טו אחד קצר ביותר) נמצא ששלוש יבבות היינו שלוש כוחות, והם נקראים טורמיטין, הרי שלדעת זו שיעור התרועה היינו שלוש כוחות קצרים ביותר⁸, ויש אומרים ששיעור כל יבבה הוא שיעור של שלוש כוחות קצרים, ושלושה יבבות היינו ט' כוחות, ונמצא שלדעת זו שיעור תרועה ט' כוחות⁹.

מחלוקת זו משליכה גם לעניין אורך השברים, שלפי הדעות ששיעור התרועה היינו ג' כוחות, כיון ששיעור תקיעה כתרוועה, נמצא שג' כוחות הוא שיעור תקיעה, ממילא בשברים כל שבר צריך לעשותו פחות מג' כוחות, שביותר מכך כבר נקרא תקיעה, אך לדעות שתרוועה היינו ט' כוחות, נמצא ששיעור כל שבר ג' כוחות ויכול להאריך בשבר עד שיעור תקיעה (שהיא תשע כוחות). למעשה, כתבו הפוסקים שהמנהג הרווח הוא כמו

לכתחילה, טוב לתקוע בצד ימין של פיו אם אפשר לו לתקוע בכך, וכן יחזיק את השופר ביד ימינו¹⁰, ופי השופר יהיה כלפי מעלה ולא לצדדים שנאמר "ועלה אלוהים בתרועה"¹¹, ומכל מקום אם בעל התוקע תלמיד חכם וירא שמין אך אינו יכול לתקוע אלא בצדו השמאלי, או שאחיותו ביד שמאל, או באופן שאין פי השופר כלפי מעלה, מכל מקום, יש להעדיפו על בעל תוקע אחר שיכול לתקוע כהוגן בצד ימין שאין לו מעלות הללו¹².

מספר התקיעות שצריך לשמוע בראש השנה

מן התורה חייבים לשמוע בראש השנה תשע תקיעות: תקיעה, תרועה ותקיעה - ג' פעמים. ולמדו כן חז"ל מן הכתוב שכל תרועה צריך שיהיה לה תקיעה פשוטה לפנייה ותקיעה פשוטה לאחריה¹³.

אלא שברכות השנים ובאורך הגלויות הסתפקו מהי התרועה האמורה בתורה, היות ותרועה המילה תרועה הוא 'בבא', דהיינו קול בכי ויללה, כמו שנאמר באמו של סיסרא "ותליבב אם סיסרא" (שופטים ה כח), ואין אנו יודעים האם קול ה'בבא' הוא כאדם הגונח מלבו שמשמיע קולות קצרים, כדרך הבוכה בתחילת בכייתו, וזה מה שאנו קוראים 'שברים', או כאדם המיילל ומקונן שמשמיע קולות קצרים תכופים זה לזה והוא מה שאנו קוראים 'תרועה', או שמא כוונת התורה לשני הקולות הללו יחד, כדרך הבוכה שנאנה תחילה (שברים) ואחר כך מיילל (תרועה)¹⁴.

וכיון שיש ספק בדבר אי אפשר לצאת בתקיעת תשר"ת לבד, כיון שאם כוונת התורה לשניים נמצא שהתרועה שאחר השברים מהווה הפסק בין השברים לתקיעה שלאחריה, ואם כוונת התורה לתרועה נמצא שהשברים שקודם התרועה מהווים הפסק בין התרועה לתקיעה שלפניה, ולכן יש לתקוע תשר"ת ג' פעמים, תש"ת ג' פעמים, תר"ת ג' פעמים, הרי שסך הכל נשמע שלושים תקיעות¹⁵.

ויש חולקים וסוברים שכל הביאורים במצוות התרועה כולם אמת, אלא שהיו מנהגים חלוקים וכל מקום עשו מנהג אחר, ולכן קבעו מנהג אחיד¹⁶.

המנהג לתקוע מאה קולות¹⁷, לפי שבראש השנה נעקד יצחק על גבי המזבח, וכששמעה זאת שרה צעקה ויבבה מרוב צערה, ופתחה מאה קולות, כנגד זה תוקעים מאה קולות שיזכור לנו ה' את צדקתה של שרה ובזכותה יכפר עוונותינו¹⁸, ויש אומרים שהם כדי להכניע מאה פניות שפעתה אם סיסרא¹⁹.

תרועה גדולה: לאחר התפילה מנהג בני ספרד לתקוע 'תרועה גדולה', ומנהג בני אשכנז שמאריך התוקע

מי שברך "על תקיעת שופר" במקום "לשמוע קול שופר" האם יצא?

קודם שיתקע בשופר מברך "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לשמוע קול שופר", כיון שעיקר המצווה בשמיעה ולא רק בתקיעה, שהרי התוקע ולא שמע קול שופר לא יצא²⁰, ובדיעבד אם ברך "לתקוע בשופר", או "על תקיעת שופר", או "לשמוע בקול שופר" יצא²¹.

האם מברכים "שהחיינו" על התקיעות של יום שני של ראש השנה?

ביום הראשון אחר שמברך "לשמוע קול שופר" מברך ברכת "שהחיינו", אך ביום השני של ראש השנה - למנהג בני ספרד אין מברכים שוב "שהחיינו" אלא אם כן חל היום הראשון בשבת שאז מברכים "שהחיינו" בתקיעת שופר ביום השני, אולם, מנהג בני אשכנז לברך "שהחיינו" בשני הימים²².

האם בעל התוקע רשאי לשבת בזמן התקיעות, והאם השומעים רשאים לשבת? ומה הדין כשתוקעים בבית לנשים האם הם חייבות לעמוד?

התוקע - צריך לתקוע מעומד²³, ואינו רשאי להישען על שום דבר, שעמידה כזו חשובה כישיבה²⁴, ומכל מקום בדיעבד אף אם תקע מיושב יצא, שהלימוד מהפסוק אינו אלא אסמכתא בעלמא ולכתחילה²⁵.

השומעים - בתקיעות הראשונות הנקראות 'תקיעות דמיושב' רשאים לשבת, שמפני כבוד הציבור לא הטריחו חכמים לעמוד בהן, ועוד שמכיון על כך שתעיתים לשמוע את התקיעות מעומד על סדר הברכות של מלכויות וזיכרונות ושופרות²⁶, וכן מנהג בני ספרד שהציבור יושב בתקיעות דמיושב, אולם מנהג בני אשכנז לעמוד אף בהם, ואף על פי כן נקראים תקיעות 'דמיושב' מאחר שהרשות לשבת בהם²⁷. ולכן יחיד השומע שלושים תקיעות, ואינו עתיד להתפלל בציבור ולשמוע את תקיעות על סדר הברכות, וכן נשים שבאות לשמוע תקיעות שופר אחר התפילה חייבים מצד הדין לעמוד בתקיעות²⁸.

בזמן הברכה על התקיעות - הברכה על התקיעות צריכה להיות בעמידה מעל בכל ברכות המצוות שמברכים בעמידה²⁹, לפי שמברכה מברך על כך שהקב"ה ציוונו וקרבנו לעבודתו, ועבודה צריכה להיות בעמידה³⁰, ועוד שהיושב בשעת הברכה נראה כמזלזל בברכה ושואין פחד השם לנגד עיניו³¹. בדיעבד אם ישב בשעת הברכה יצא ידי חובתו³².

האם יש עניין לתקוע דווקא בצד ימין הפה? מה הדין אם נזיל לבעל תוקע לתקוע בשמאל דווקא?

1 בפרט יש ללמוד את השר' בסיומן תקע, הליכות מועד עמוד קסג.
2 מש"ב סימן תקפא סק"א.
3 ואלו מברכים לשמוע בקול שופר שיהיו משמיעים לעשות רצונו.
4 ש"ע סימן תקפא סק"א.
5 משום שבוש ישב אין יצאים ידי חובתן בתקיעה של אומנו, ובזמן הבית שקידשו את החרדש על פי הדין, פעמים שהיו חשדי הדין עיקר, ולכן גם בזמננו שלעולם היום הראשון עיקר מברכים בדין הימים.
6 דרכי יצא יום תרועה יהיה לכם, וליפנין מלכ"ס הנאמר במצוות העומד, ובפסוק תחוב "ורחש בקמור", אל תקרי "בקמור" אלא בקמור.
7 מסיבה האסורה דווקא באופן שאין ניטל אותו הדבר ויפול.
8 ש"ע סימן תקפא סק"א.
9 נמצא ר"ה טו ז"א.
10 מש"ב סק"א.
11 ודע שיש שני מנהגים לשבת, לפי שמעיקר הדין היה ראוי לתקוע רק בתפילת מוסף, אלא שתוקעים קודם מוסף כדי לערוב את השטן ותקבל תפילתו, ובמבוא בגמרא שם, אכן כדי שהברכה תחול על התקיעות, דעמדת, שלחמנו מלכ"ב בין תקיעות דמיושב לתקיעות דעומד, ומשאר האחרונים את חילוקת הדור שלפעמים בשלבים ומדברים, ועוד שנתרבו הפוסקים ויש הפסק גדול ומרוב הלפסיק בדבריהם. חקיקי שראוי ידי חובת התקיעות דמיושב, עסק שאלה ר"ה ברכה שאלתא קטא אית. וראת תורה המיתה (במדבר כט תרעה) י. שכתב טעם אחר.

11 ש"ע סימן תקפא סק"א.
12 ש"ע סימן תקפא סק"א.
13 מלכות מברכות מוקדש צריכה להעשות בעמידה רמב"ם פ"ה מהלכות ביאת מקדש ה"ט, ב"ח סימן ח"ד ודע עמוד.
14 ישועות יצא סימן א סק"א.
15 מש"ב סימן א סק"א.
16 ואשר יד על פי הברכות יד לו להניח את השופר ביד ימין דעלמא, וכן בפ"י בעד ימין דעלמא, שעה"א ס"ד.
17 רמ"א סימן תקפא סק"א.
18 לעשרי נג את הפתח הריב של השופר לצד ימין יצא כן. מסה אפרים סק"ד.
19 ש"ע מר"ה סק"א.
20 יד שמים הוא מעיקר הדין.
21 לפי שנאמר תרועה בראש השנה ויבול ג' פעמים "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט א), "זכרון תרועה קמא קודש" (ויקרא כ כד), "ותעבת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם" (ויקרא כה ט), ולמדו חז"ל מן הכתוב שכל תרועה צריך שיהיה לה תקיעה פשוטה לפנייה ותקיעה פשוטה לאחריה, שנאמר "ותעבת" - קול פשוט, "שופר תרועה", "תעבירו שופר" - קול פשוט ודינו תקיעה, וכל תקיעת של חודש השביעי אחד הם, בין בראש השנה בין ביום כיפור של יציא, כוללם צריך לתקוע תשע תקיעות ודינו תר"ת ג' פעמים, נמצא ר"ה לג ע"כ ל"ד ע"א.

22 ש"ע סימן תקפא סק"א.
23 ש"ע סימן תקפא סק"א.
24 ש"ע סימן תקפא סק"א.
25 ש"ע סימן תקפא סק"א.
26 ש"ע סימן תקפא סק"א.
27 ש"ע סימן תקפא סק"א.
28 ש"ע סימן תקפא סק"א.
29 ש"ע סימן תקפא סק"א.
30 ש"ע סימן תקפא סק"א.
31 ש"ע סימן תקפא סק"א.
32 ש"ע סימן תקפא סק"א.

